

## JANEZ TRDINA IN PASKOJE ANTUN KAZALI

Prispevek govori o biografskih, psiholoških in literarnih zvezah med J. Trdino in hrvaškim pisateljem P. A. Kazalijem. Gre za približno pet let skupnega življenja na reški gimnaziji (med 1861 in 1866); v teh letih sta oba dobra prijatelja izoblikovala podobne poglede na družbo in književnost, ki jih je mogoče razbrati iz takratnega in kasnejšega njenega leposlovnega dela.

The paper discusses the biographic, psychological, and literary ties between J. Trdina and the Croatian writer P. A. Kazali. The period in question is about five years of life together at Rijeka Gymnasium (between 1861 and 1866); in these years both close friends formed similar views of the society and literature, which can be deciphered from their literary work of those and later years.

Zgodba, o kateri pripoveduje tale prispevek, ni samo zgodba o književnosti, temveč je predvsem zgodba o kulturnozgodovinskih, političnih in osebnih dejstvih ter okoliščinah, kateri so, v določenem času, povezali življenje hrvaškega in slovenskega književnika. Življenjska usoda je oba najprej zblížala v iskrenem prijateljstvu, nato pa ju je tudi, enako intenzivno, razdružila s sovraštvom. Scenarij za to dogajanje je dala reška gimnazija, na katero je Trdina prišel jeseni 1855, Kazali pa šele v začetku 1861/1862. šolskega leta. Oba profesorja sta bila nasilno z zavoda tudi odstranjena (Trdina 1867, Kazali 1868), kar pomeni, da je obravnavana zgodba trajala približno pet let (med 1861 in 1866).<sup>1</sup>

Trdina je na Reko prišel iz Varaždina.<sup>2</sup> Svoj odhod iz zagorske metropole je utemeljeval z željo po planinskem pejsažu in s pomanjkanjem duševne hrane. Vendar je, istočasno, v rokopisnem besedilu izjavljal: »Na splošno lahko s hvaležnim srcem ugotovim, da mi je leto minilo – razen v eni zadevi – v zadovoljstvu in sreči, v prijetni družbi poštenih meščanov in resničnih prijateljev«. Izpoved priča o zadovoljstvu in veseli družbi, kar, med drugim, razkriva tudi nekatere črte Trdinovega značaja. Vemo namreč, da je bil Trdina vedno pripravljen na zabavo in mladeniške (fantovske) užitke, zaradi katerih je moral tudi zapustiti Varaždin (»dokler me niso ljubezenske težave pregnale v Hrvaško Primorje«). Trdina se je namreč spustil v ljubezensko razmerje z Ivano Šomšičevo, z njo pa se ni hotel poročiti in se je zato odločil za– beg.

Odhod na Reko Trdini ni predstavljal težav; v sebi je namreč že dolgo nosil hrepenenje po morju, to hrepenenje pa so krepile intimna želja, da se umakne iz nepri-

<sup>1</sup> Zgodba doslej še ni bila razčlenjena kot zaseben strokovni problem na nobeni strani (hrvaški ali slovenski).

<sup>2</sup> Trdina je svoje življenje, pogosto z napakami v spominu ali z namernim »popravljanjem« podatkov, opisoval predvsem v svojih memoarskih besedilih. Ta besedila so bralcu dostopna v njegovih zbranih delih, ki jih je pripravil in uredil Janez Logar, objavljena pa so v dvanajstih knjigah med leti 1946 in 1959. Tukaj uporabljeni navedki bodo iz gradiva od druge do pete knjige.

jetnega položaja, in vrsta objektivnih okoliščin. Ravnatelj reške gimnazije Štefan Vidic je že 1853 vabil mladega profesorja k sebi, vendar je ta poskus naletel na odpor sekcijskega šefa v ministrstvu in se torej ni posrečil. Razen tega je Trdina v Varaždinu prijateljeval z »najbrž najboljšim hrvaškim juristom« Avelinom Čepulicem (1822–1869), ki je bil rojen v Bakru. »Še danes sem hvaležen usodi«, piše Trdina, »da me je privedla v njegovo družbo. Z živimi opisi svojega rojstnega kraja je pobudil v meni željo po morju in za Primorjem, hkrati pa tudi trdno voljo, da dobim delovno mesto na Reki«.

Reška gimnazija je imela ob Trdinovem prihodu kakšnih sto dijakov, šestnajst profesorjev (med njimi je bilo šest duhovnikov), od teh sta bila dva Nemca, dva Slovenca, ostali pa so bili Hrvati.<sup>3</sup> Mesto Reka je imelo komaj 15300 prebivalcev, politično tenzijo je vzdrževal madžarski in nemški vpliv, vse bolj pa se je uveljavljal že tudi italijanski. Trdina je družbenopolitični položaj hitro doumel in v zvezi s tem zabeležil: »Preden je minilo mesec dni, sem bil že korenito prepričan, da ne bom delal v italijanskem, marveč v hrvaškem mestu; to mesto ima tuj obraz zgolj v občinskih uradih in šolah, v trgovskih knjigah in javnih napisih. Temu spoznanju sem prilagodil tako svoje sporazumevanje kot svoje obnašanje z meščani«. Trdina je, kar je zanimivo, prisegel, da se z meščani ne bo pogovarjal v tujem jeziku, ampak samo v hrvaščini. Ta prisega je seveda veljala tudi za nemščino, ki je bila v reški, že germanizirani gimnaziji, jezik pouka. Trdina je svoji odločitvi ostal zvest, zato je, za zgled, grški izvirnik prevajal na jezike, ki so jih učenci znali (po njem naj bi obvezni nemški prevod ne omogočal razumevanja smisla).

Trdina je že kot študent na Dunaju premišljeval o načinu in metodah za vzgajanje mladine. Tovrstno dejavnost je videl zgolj in samo v »potrebah našega stoletja, v idejah XIX. veka ... Poglavitna žila mojega posredovanja znanja bo domoljubje«. Gre za idejo, ki jo je inavguriralo leto 1848, ki pa jo je mogoče strniti v en sam napor: dvigniti narod na višjo stopnjo narodne in socialne zavesti. Narodna propaganda, kakor bi dejal Trdina sam, mu je postala »šport in najbolj draga zabava«.<sup>4</sup>

Omenjenega načela Trdina ni uresničeval samo v slovenski beletristiki in publicistiki, temveč ga je uporabljal v neposrednem delu tudi na Hrvaškem. Kot profesor na Reki je predaval grščino, občasno zgodovino z zemljepisom in, kar je nadvse pomembno, tudi takoiimenovani »ilirski« jezik. Ilirski, kar pomeni hrvaški jezik, je bil samo »relativ-obligat«, vendar se je Trdina ravno tega predmeta lotil z nenaavadno gorečnostjo in pozornostjo. Sam o tem poroča: »Obe leti v Varaždinu sem se marljivo učil ilirskega jezika. Pazljivo sem prebiral premnoge hrvaške in srbske knjige, nove in stare. Na podlagi takšne lektire sem začel izdelovati tudi zgodovino ilirske književnosti«. O nameri svojih predavanj pa sporoča naslednje: »Ko sem dijakom reške gimnazije začel tolmačiti ilirščino, sem bil za ta jezik že kar dobro pripravljen in usposobljen. Za tak predmet celo nikdar ni bila pomembna teorija, pa naj bo še tako znanstvena, poglavitni je narodni *duh*, navdušenost za narod in domovino. Zaradi tega sem si prizadeval, da v mladini vzgojim gorečo ljubezen do

<sup>3</sup>F. Schmitt, *Statistik des oest. Kaiserstaates*, Dunaj, 1860, 116.

<sup>4</sup>Prim. *Zbrano delo* IV, 378–79.

naroda, njegovega govora, njegove domovine, istočasno pa tudi ljubezen do naše skupne matere Slave, do vseh njenih sinov, in navdušenost za slovansko vzajemnost. Ko smo brali hrvaške pisatelje, nisem tolmačil samo slovniških oblik, ampak tudi *stvari*, to pomeni: smisel besed. Če smo naleteli na besedo *svoboda*, sem najprej pojasnil, da je zložena od *svoj* in *biti*, šele za tem pa govoril o tem, kaj beseda pomeni, kaj je osebna svoboda, kaj narodna, politična in podobno«.

Trdina pa v tem času ni doživljal samo nacionalno kipečega čustvovanja. V poletju 1857 ga je popadla misel, da se vsekakor mora preseliti v Galicijo (Lvov); njegovo prošnjo za delovno mesto je moral s komentarjem pospremiti tudi reški ravnatelj Š. Vidic.<sup>5</sup> Njegova ocena je v celoti zelo pozitivna, zato pa toliko bolj preseneča sklepna pripomba, v kateri je konstatirano, da Trdina še »nima tiste stopnje stabilnosti in karakterološke moči, ki bi dovoljevali, da se mu zaupa učiteljsko mesto, za katero se poteguje«. Za elegantnim stavkom se skriva drugi del Trdinove psihofizične podobe, ki se je izražala v telesnih in kulinarčno-enoloških užitkih (naravnost renesančni opisi vznemirljivih lepotic z različnih krajev sveta in predstavljanje trimalhionovskih pojedin v Trdinovem opusu bi zaslužili posebno obravnavo). Obe lastnosti sta prešli mero kratko po Trdinovi sklenitvi zakonske zveze.

Poroka je bila 29. oktobra 1859 v Ljubljani, žena pa, ki se je sodobniki spominjajo kot »lepe, drobne, plavolase ženice«, je prišla s soprogom na Reko. Iz te zakonske skupnosti sta se v manj kot enem letu rodili dve deklici; oba sta umrli: prva po treh tednih, druga po šestih mesecih. Tudi zakon že od začetka ni bil dober. V uradnem dopisu, ki ga je napisal A. Mažuranič, piše naslednje: »Imel je ženo in dva otroka; po Reki gre glas, da je bil kot soprog in oče človek brez srca; menda je zaklenil s ključem bolno ženo in otroke, pustil jih je brez pomoči, brez človeka v hiši, sam pa se je odšel potepat po okoliških vaseh in se ni vračal, dokler so trajale počitnice. Zapuščena uboga žena in otroka so preminili od siromaštva in nesreče, saj je on imel denarja komaj za krčme. Tudi vdovec je postal, ko je bil na tak način odsoten; bil je, kot se temu reče, na 'ekspediciji' nekje po vaseh. Njegovi kolege, da bi odvrnili sramoto od našega zavoda, so zbrali med sabo denar, da bi pokojni ženi, ki jo je nečloveško zapustil, nabavili vsaj svečnjake za pogreb. Račun o plačanem vosku je pri meni. Tako Trdina ni ne soprog in ne oče«.<sup>6</sup>

Že navedeno mišljenje spričuje, da je med Trdino in njegovim ravnateljem prišlo do spora, ki je rasel in privedel do težkih nasprotij. Mažuranič je Trdini, najprej, zameril dosti ostre kritične opazke o svoji knjigi *Slovnica hrvatska za škole* (1859), Trdina pa ravnatelju ni mogel pozabiti ukora zaradi neudeleževanja pri šolskih mašah. Potem pa je v šolskem letu 1862/1863 prišlo do afere: povzročil jo je učenec, ki je na vprašanje, katere ptice so grabežljive, med drugimi navedel tudi avstrijskega orla. Učenec je bil izključen, Trdina pa je, brez pravega razloga, izjavil, da gre za norca; sklenil je, da je »vsekakor tudi meni milo in premilo, da je izključen iz šole, sam sem z njim imel dosti dela in neugodnosti«. Kasneje pa je bilo, na

<sup>5</sup> O tem podrobno, čeprav mogoče s preveliko negativno emfazo, piše Srečko Baraga v razpravi Problem Trdinove upokojitve (*Dom in svet, Zbornik I*, 1943, 83–105).

<sup>6</sup> N. m., str. 86–88.

veliko presenečenje vseh, ugotovljeno, da je avtor domislice Trdina sam. Mažuranić pa po vsem tem ugotavlja, da je še bolj naraslo Trdinovo sovraštvo do njega, »zato me je osovražil med mladino kot policaja, narodnega izdajalca in germanomana«.<sup>7</sup>

V začetku šestdesetih let je bil Trdinov psihofizični sestav označen z naslednjimi lastnostmi: nacionalna in politična ideologija je na stopnji evforije, ki gleda skozi črno-belo projekcijo, psihofizična labilnost določa nihanje razpoloženja in oceno resničnosti, ki nima vedno svoje *adaequatio ad rem*, praznine pa, ki nastajajo ob tem, se razrešujejo v moralno laksnih položajih in pretirani vdanosti pijači. V takem trenutku pa se je na obzorju Trdinovega življenja pojavil Paskoje Antun Kazali (leta 1861).

V Trdinovih zapisih je ohranjeno v zvezi s tem naslednje poročilo: »Na naš zavod je prišlo več novih profesorjev. Med njimi so tudi trije znameniti Dalmatinci; pesnik Kazali, zgodovinar Ljubić in matematik Bakotić. S to trojico sem se hitro sprijatelžil in pobratil. Bili smo toliko intimni, da smo eden drugemu zaupali vse svoje politične nazore in upanja, toda tudi mnoge privatne skrivnosti. Tem Dalmatincem sem popolnoma zaupal ...«.<sup>8</sup>

P. A. Kazali spada med nemirna človeška bitja, ki veliko hočejo in še več začnajo, za uresničevanje pa jim manjka talenta in trdne volje. Želel je študirati filozofijo, postal pa je duhovnik, ki se »potika ... v dubrovniški škofiji od župnije do župnije«. Leta 1840 je začel pisati spev *Čoso*; v njem napada Avstrijo, cesarja Franca Jožefa, ironizira jezuite, uživa pa tudi v obilici navedenih lascivnih scen.<sup>9</sup> Nemiren in kritičen človek, ki se upira škofu in cesarju, ki je zoper cesarjevega namestnika in zoper svoj poklic, zoper družino in celo – sebe. Ritem njegovih pesmi je tudi zato jezljiv in neobvladan, je izraz nravi nemirnega človeka, človeka, ki iz občutja evforije pada v brezupno depresijo. Dobro šolan in široke erudicije razumsko ve, da je narodnjaška smer v književnosti anahronizem; večji del njegovih lirskih ali epskih sekvenc pa je kljub temu pisan tako, kakor, tudi po njegovem, ne bi smel biti. Ta protislovna osebnost ostaja sama sebi zvesta samo v nekonformizmu in svobodi. Prevajalec *Ilijade* na profesorskem izpitu ne more dobiti pozitivne ocene iz grščine, kar mu je prineslo nove težave. Psihološko je bil primaren tip, ki je često izgubljal občutek za takt in pravila komunikacije med ljudmi, s tem si je ustvarjal sovražnike celo med nekdanjimi prijatelji. Vse to je leta 1868 privedlo do rezultata; bil je odpuščen z reške gimnazije, kot razlog pa je bilo navedeno, da je »rad pil in igral karte«.<sup>10</sup>

Za navedenimi podatki iz Kazalijevega življenja odkrivamo torej nekatere lastnosti, ki so bile podobne Trdinovi usodi. Kazali in Trdina sta očitno leta 1861, ko sta se spoznala, živela na približno isti valovni dolžini. Kasneje sta se, v slabem in v

<sup>7</sup> Baraga, n. m. str. 89.

<sup>8</sup> O P. A. Kazaliju so na razpolago solidne informacije v delu A. Barca *Hrvatska književnost II*, Zagreb, 1960, 196–202 in v uvodni študiji k izboru Kazalijevega dela v *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (Knjiga 35, avtor je Šime Vučetić, besedilo pa je na straneh 7–17).

<sup>9</sup> Literatura o tem je navedena v omenjeni knjigi *Pet stoljeća*, 20–21.

<sup>10</sup> Prim. Eta Rehak: *Antun Paskoje Kazali, Dubrovnik VIII* (1965), štev. 3.



dobrem, dopolnjevala do mere, da sta prišla do enakega konca, namreč, da sta bila izločena iz državne službe. Pred koncem zgodbe o velikem prijateljstvu pa je prišlo tudi do enako intenzivnega razdora in sovraštva. Trdina sam je po priznanju o zupanju v »Dalmatinca Kazalija«, dodal tudi še tole: »Kasneje se je razkrilo, da sem imel o njih (sc. vsej trojici) preveč dobro mnenje. Od narave je trojica dobila velike sposobnosti, značaj pa so jim pokvarile italijanske šole, knjige in tradicija. Med sabo so radi govorili italijansko, trdili pa so, da morajo temu jeziku biti hvaležni, ker da so z njim prišli do evropske kulture. Na splošno sem, po daljšem tovariševanju z njimi, zapazil, da jih povezujejo prevelike simpatije do italijanske države«.

Razmejitevno črto so potegnili nekaj kasneje, in sicer v aferi, ki je razburila reško gimnazijo. Trdina o tem poroča naslednje: »Njegova pritožba je bila sestavljena, podpisal pa se ni le tožitelj, temveč ves profesorski zbor. Podpis mojih kolegov ni pomenil nič drugega kot dejstvo, da so se tudi oni postavili na Mažuranićevo stran ali vsaj, da nastopajo kot priče, ki imajo njegovo prijavo za resnično ... Kako so se v tej situaciji obnašali moji dalmatinski pobratimi? Ljubić mi je odkrito priznal, da ima učiteljski zbor v aferi žalostno in sramotno vlogo. On je podpisal, ker bi ga sicer ravnatelj kruto preganjal ali, preko brata kanclerja, celo uničil. Tudi Bakotića je bilo zelo sram, medtem ko je Kazali sedaj ostentativno stopil na Mažuranićevo stran. Bil je suplent in človek slabih pozitivnih vrednot. Želel se je prikupiti vladi, da bi dobil profesorsko mesto brez potrebnih izpitov«.

Afera, o kateri pripoveduje Trdina, se je zgodila konec šolskega leta (27. avgusta 1863), vezana pa je na dijaško zahtevo, da v dvorani, ob cesarjevi, visi tudi slika J. J. Strossmayerja. Policija je obvestila ravnatelja Mažuranića, da so dijake nagovorili Trdina, Kazali in Slamnik. Ravnatelj je najprej obtožbo želel predstaviti kot neosnovano, ker pa so se že vpletli veliki župan, ban in prezidijalni urad, se to ni več dalo. Preiskava je potekala po takrat veljavnih pravnih normah, zoper sebe pa jo je obrnil Trdina sam.

Na seji profesorskega zbora (17. in 18. julija 1864) je Trdina, brez pravega povoda in potrebe, takoj na začetku izjavil naslednje: »Najprej moram obvestiti, da bom ob primerni priložnosti zahteval satisfakcijo in vložil tožbo zoper tiste klevetnike, ki so me tožili v Zagrebu, češ da sem jaz spodbudil mladino za omenjeni izgrede. Priznam, da sem svobodnjak in da bom tak ostal do zadnjega trenutka, toda mi svobodnjaki imamo bolj vzvišene namene od pripravljanja šolskih neredov in otročarij. Kaj takega ustreza lažno lojalnim farizejem, ne pa meni, ki sem bil povsod in v vsem iskren in jasen, celo preveč iskren in jasen.«<sup>11</sup> Trdinova izjava je bila iz več razlogov postavljena narobe in sicer: a) v nobenem dokumentu se ni izrecno omenjalo njegovo ime, b) napovedal je tožbo zoper »klevetnike«, katerih, razen morda v kuloarjih, sploh ni bilo in c) o nasprotnikih, med katerimi so bili še vedno tudi njegovi prijatelji, je govoril grobo in ekskluzivno, s tem pa jih je sam potisnil v sebi nasprotni tabor. S tem dejanjem je Trdina obrnil pozornost nase, zato so, takoj po izrečenih kaznih dijakom, začeli proces zoper njega. V želji, da čim bolj obre-

<sup>11</sup> Prim. Baraga, n. m., 94–103.

meni ravnatelja, je delal na tako nespreten način, da je potapljal predvsem sebe. Ravnatelj se je lahko branil, o čemer priča sejni zapisnik (20. in 21. november 1864), ki so ga podpisali vsi profesorji reške gimnazije. Gre za podpisnike, o katerih je govoril Trdina, pri tem pa je potegnil že navedene in zelo radikalne sklepe. Stvari so se naprej odvijale s trdno logiko, ki je Trdino pripeljala do upokojitve. Ohranjen je dokument o njegovem takratnem obnašanju, ta dokument ga prikazuje v žalostni podobi: »V privatnem življenju, kot meščan, je Trdina divjak; beži od vsake ugla-jene družbe, od čitalnice, kazina, čistih gostiln in tako dalje; povabljen v kakšno odlično hišo (na primer k velikemu županu) z vsem učiteljskim zborom, se na vabilo ne odziva, ne obiskuje nobenega, ki je vsaj malo uglajen, in tudi sam ne sprejema obiskov. Pri vsej neuglajenosti Trdina ni do nikogar v obraz grob, on svojo grobost in svoj prezir razkriva zgolj z dejanjem; ne pozdravlja praviloma nobenega uglajenega ali odličnega človeka, niti ne svojih kolegov, celo v gimnazijski zgradbi pred očmi mladine, pozdravljen od kolegov ne odpozdravlja, temveč obrne hrbet; edino ravnatelja sedaj pozdravlja in mu na pozdrav odgovarja, toda v letih 1863 in 1864 je tudi na njegov pozdrav odgovarjal s kazanjem hrbta«.

Opisano srečanje obeh, v bistvu globoko nesrečnih ljudi, je vzrok, da se P. A. Kazali nekajkrat omenja tudi v slovenski publicistiki. Ob njegovi smrti (1894) je bila v *Ljubljanskem zvonu* objavljena notica o njegovem življenju in delu.<sup>12</sup> V tej notici je omembe vredno poudarjanje, da gre za »domoljubnega Ilira«; iz tega naj bi izviralo njegovo književno delo v celoti. Istega leta je v dnevniku *Slovenec*, najbrž izpod peresa F. Ilešiča, izšel daljši članek, in sicer v rubriki *Razgled po slovanskem svetu*. Ilešič je o pokojniku dobro informiran; najprej navaja njegove karakterološke lastnosti (zaslužen, marljiv, simpatičen, skromen), zanika zvezo z ilirizmom (»v njem je živel pravi pesniški duh Dubrovnik, ki je dejansko v službi plemenitih idealov«). Življenjepisni podatki so točni, najbolj zanimive pa so informacije o spevu *Ćoso* (začetek pisanja 1840, sklep pisanja 1880, 30000 stihov, »neka vrsta pesnikovih spominov«). Članek se zaključuje z željo, da naj Matica hrvaška objavi Kazalijeva zbrana dela.<sup>13</sup>

Isti avtor (F. Ilešič) je o Kazaliju spregovoril še 1913. leta v *Slovanu*.<sup>14</sup> Objavljenih je nekaj vrstic, v katerih pa je povedano prvič, da sta Trdina in Kazali bila skupaj na reški gimnaziji in da sta se veliko družila. Naveden je tudi izvir te informacije; Ilešič jo je slišal od M. Ternovca (1842–1913), ki je obiskoval sedmi in osmi razred gimnazije na Reki. Trdina je bil njegov razrednik, oba pa sta se vzajemno spoštovala tudi še kasneje.

Zgodba o J. Trdini in P. A. Kazaliju je s tem prišla do svojega konca. Gre za zgodbo, kakršnih je življenje spletlo že na tisoče, isto življenje pa jih je tudi z

<sup>12</sup> *Znameniti grobovi, Ljubljanski zvon* XIV (1894), 127–28. Avtor je podpisan z -o (Valentin Cajnko?).

<sup>13</sup> *Razgled po slovanskem svetu*: Antun Kazali, *Slovenec* XXII (1894), štev. 22, 3 (avtor je Fran Ilešič).

<sup>14</sup> Gre za nekaj vrstic, ki so objavljene pod naslovom Trdina in Kazali v časopisu *Slovan* XI (1913), 310.

neomejenim številom načinov razpletlo. Logika nastanka, razvoja in sklepa obravnavane zgodbe se je razvila iz posebnih okoliščin nekega prostora in nekega časa. Tako prostor kot čas sta drobila vidne posameznike, ki so svoje ideale želeli uresničiti v resničnosti. Junaka tele zgodbe sta podobna junakom zahodnoevropske romaneskne proze, ki so se prav tako spuščali v akcije za spreminjanje družbene in življenjske resničnosti. Stalnica takšnih in podobnih poskusov pa je bila njihova neuspešnost; resničnost namreč kakršnih koli sprememb noče, zato so nosilci dogajanja obsojeni na brezupno osamljenost ali celo tragiko.

Povedana zgodba pa je po nečem vendarle tudi posebna. V njej sta protagonista hrvaški književnik P. A. Kazali in slovenski književnik J. Trdina. V življenju obeh sta imela vlogo naključje in nesporazum. Zaradi tega opisano dogajanje ni zanimivo samo kot refleks določenega kulturnozgodovinskega in političnega časa, marveč ima tudi svoje biografske razsežnosti. Iz takšnih dimenzij je mogoče razbrati posebne karakterološke prvine, ki govore o podobnih idejno-afektivnih izviri avtorjev, njunih književnih del, pa tudi dveh južnoslovanskih literatur, ki sta si, vsaj v starejših obdobjih, tipološko nadvse podobni.<sup>15</sup>

#### SUMMARY

Information about the friendship and cooperation between J. Trdina and the Croatian writer P. A. Kazali is available in the Slovene literary history. They met at Rijeka Gymnasium, where they were professors, they became friends between 1861 and 1866. The paper analyzes their biographic and artistic profile from the time prior to their meeting; even at that time it is possible to find certain common features. These were finalized in the years when they were working together and they can be found in the following segments: the bohemian way of life, social criticism, national consciousness, which was also incorporated in education of youth, and political- and social-activist literature. The common ground and similarities were so strong that they marked their work even after their life paths had already parted.

---

<sup>15</sup> Avtor tega prispevka ni imel možnosti, da prebere kompletan spev Čoso. Pregled vsebine, ki ga je objavil Luko Paljetak v časopisu *Dubrovnik* (Nova serija V, 1994, štev. 3), pod naslovom O čemu je riječ u Kazalijevu Čosu, 115–39, razodeva vsebino Kazalijevih in Trdinovih pogovorov. Kazalijeva stališča so namreč precej podobna Trdinovim refleksijam. Razčlenitev idejnih, tematskih in afektivnih vzporednosti je vprašanje za novo študijo, ki bo mogoča, ko bo Čoso v celoti objavljen.